

BÁNH CHƯNG, BÁNH GIẤY

(Tự học có hướng dẫn)⁽¹⁾

1. Giới thiệu bài

Hằng năm, mỗi khi xuân về Tết đến, nhân dân ta – con cháu của các vua Hùng – từ miền ngược đến miền xuôi, vùng rừng núi cũng như vùng biển, lại nô nức, hồ hởi chở lá dong, xay đỗ, giã gạo gói bánh. Quang cảnh ấy làm chúng ta thêm yêu quý, tự hào về nền văn hoá cổ truyền, độc đáo của dân tộc và như làm sống lại truyền thuyết *Bánh chưng, bánh giầy*. Đây là truyền thuyết giải thích phong tục làm bánh chưng, bánh giầy trong ngày Tết, đề cao sự thờ kính Trời, Đất và tổ tiên của nhân dân, đồng thời ca ngợi tài năng, phẩm chất của cha ông ta trong việc tìm tòi, xây dựng nền văn hoá đậm đà màu sắc, phong vị dân tộc.

2. Tiến trình tổ chức các hoạt động

Nếu có điều kiện, có thể cho HS xem những tranh, ảnh về cảnh nhân dân ta chở lá dong, chở gạo, xay đỗ, gói bánh chưng, bánh giầy.

(1) Đây là văn bản *tự học có hướng dẫn*. Vì vậy, SGV vẫn viết đầy đủ để GV có tài liệu tham khảo khi hướng dẫn HS.

Hoạt động 1

a) GV cho HS đọc lại truyện. Mỗi HS đọc một đoạn.

– Đoạn 1 : từ đầu đến "chúng giám".

– Đoạn 2 : tiếp theo đến "hình tròn".

– Đoạn 3 : phần còn lại.

Khi HS đọc xong từng đoạn, GV nhận xét ngắn gọn. Mỗi đoạn, nên chọn một số chỗ để góp ý cách đọc cho HS.

b) Hướng dẫn HS chú ý các chú thích (1), (2), (3), (4), (7), (8), (9), (12), (13).

Hoạt động 2. Hướng dẫn HS thảo luận, trả lời một số câu hỏi phần *Đọc – hiểu văn bản*.

Câu 1 : Hoàn cảnh, ý định, cách thức vua Hùng chọn người nối ngôi.

– Hoàn cảnh : Giặc ngoài đã yên, vua có thể tập trung chăm lo cho dân được no ấm ; vua đã già, muốn truyền ngôi.

– Ý của vua : Người nối ngôi phải nối được chí vua, không nhất thiết phải là con trưởng.

– Hình thức : Điều vua đòi hỏi mang tính chất một câu đố đặc biệt để thử tài (nhân lễ Tiên vương, ai làm vừa ý vua, sẽ được truyền ngôi). Trong truyện cổ dân gian, *giải đố* là một trong những loại thử thách khó khăn đối với các nhân vật.

Câu 2 : Trong các con vua, chỉ có Lang Liêu được thần giúp đỡ, vì :

– Trong các lang (con vua), chàng là người "thiệt thòi nhất".

– Tuy là lang nhưng từ khi lớn lên, chàng "ra ở riêng chỉ chăm lo việc đồng áng, trồng lúa, trồng khoai". Lang Liêu thân là con vua nhưng phận thì rất gần gũi dân thường.

– Quan trọng hơn, chàng là người duy nhất *hiểu được ý thần* ("Trong trời đất, không có gì quý bằng hạt gạo. [...] Các thứ khác tuy ngon, nhưng hiếm, mà người không làm ra được") và *thực hiện được ý thần* : "Hãy lấy gạo làm bánh mà lễ Tiên vương". Còn các lang khác chỉ biết mang tiến cúng Tiên vương sơn hào hải vị – những món ăn ngon nhưng vật liệu để chế biến thành các món ăn ấy thì con người không làm ra được. Thần ở đây chính là nhân dân. Ai có thể suy nghĩ về lúa gạo sâu sắc, trân trọng hạt gạo của trời đất và cũng là kết quả giọt mồ hôi, công sức của con người như nhân dân. Nhân dân rất quý trọng cái nuôi sống mình, cái mình làm ra được.

Câu 3: Vì sao hai thứ bánh của Lang Liêu được vua cha chọn để tế Trời, Đất, Tiên vương và Lang Liêu được chọn nối ngôi vua ?

– Hai thứ bánh có ý nghĩa thực tế (quý trọng nghề nông, quý trọng hạt gạo nuôi sống con người và là sản phẩm do chính con người làm ra).

– Hai thứ bánh có ý tưởng sâu xa (tượng Trời, tượng Đất, tượng muôn loài).

– Hai thứ bánh, do vậy, hợp ý vua, chứng tỏ được tài đức của con người có thể nối chí vua. Đem cái quý nhất trong trời đất, của đồng ruộng, do chính tay mình làm ra mà tiến cúng Tiên vương, dâng lên cha thì đúng là người con tài năng, thông minh, hiếu thảo, trân trọng những người sinh thành ra mình.

Câu 4: Ý nghĩa của truyền thuyết *Bánh chưng, bánh giầy*.

– Trước hết, truyện nhằm giải thích nguồn gốc sự vật. Trong kho tàng truyện cổ dân gian Việt Nam có một hệ thống truyện hướng tới mục đích trên như : *Sự tích trầu cau* giải thích nguồn gốc của tục ăn trầu ; *Sự tích dưa hấu* giải thích nguồn gốc dưa hấu, v.v... Còn *Bánh chưng, bánh giầy* giải thích nguồn gốc hai loại bánh này.

Nguồn gốc của bánh chưng, bánh giầy gắn liền với ý nghĩa sâu sắc của hai loại bánh. Ý nghĩa đó thể hiện ở lời mách bảo của thần ("Trong trời đất, không gì quý bằng hạt gạo", lúa gạo tự con người làm ra được), ở nhận xét và lời bình của vua ("Bánh hình tròn là tượng Trời [...]. Bánh hình vuông là tượng Đất, các thứ thịt mỡ, đậu xanh, lá dong là tượng cầm thú, cây cỏ muôn loài [...]. Lá bọc ngoài, mỡ vị để trong là ngụ ý đùm bọc nhau").

– Truyền thuyết *Bánh chưng, bánh giầy* còn đề cao lao động, đề cao nghề nông. Lang Liêu – nhân vật chính, hiện lên như một người anh hùng văn hoá. Bánh chưng, bánh giầy càng có ý nghĩa bao nhiêu thì càng nói lên tài năng, phẩm chất của Lang Liêu bấy nhiêu. (Ngoài ra, truyện còn có ý nghĩa đề cao, bênh vực kẻ yếu ; nhưng nếu khai thác truyện như một truyền thuyết thì không cần dừng ở ý nghĩa này.)

Hoạt động 3. GV hướng dẫn HS đọc phần *Ghi nhớ* trong SGK (tr. 12) và yêu cầu HS học thuộc.

– GV yêu cầu HS làm ở nhà câu 4, 5 – *Bài 1*, SBT.

– Đề kiểm tra, nên chọn câu 5 (nếu là kiểm tra 1 tiết) – *Bài 1*, SBT.

Hoạt động 4. Hướng dẫn HS thực hiện phần *Luyện tập*.

Câu 1 : Ý nghĩa của phong tục ngày Tết nhân dân ta làm bánh chưng, bánh giầy là đề cao nghề nông, đề cao sự thờ kính Trời, Đất và tổ tiên của nhân dân ta. Cha ông ta đã xây dựng phong tục tập quán của mình từ những điều giản dị nhưng rất thiêng liêng, giàu ý nghĩa. Quang cảnh ngày Tết nhân dân ta gói hai loại bánh này còn có ý nghĩa giữ gìn truyền thống văn hoá đậm đà bản sắc dân tộc và làm sống lại câu chuyện *Bánh chưng, bánh giầy* trong kho tàng truyện cổ dân gian Việt Nam.

Câu 2 : Chỉ ra và phân tích một chi tiết mà HS thích nhất trong truyện.

HS có thể nêu những chi tiết khác nhau, song GV nên hướng HS tới hai chi tiết đặc sắc và giàu ý nghĩa nhất sau đây :

– Lang Liêu nằm mộng thấy thần đến khuyên bảo : "Trong trời đất, không gì quý bằng...". Đây là chi tiết thần kì làm tăng sức hấp dẫn cho truyện. Trong các con vua, chỉ có Lang Liêu mới được thần giúp đỡ. Chi tiết này còn nêu bật giá trị của hạt gạo ở một đất nước mà cư dân sống bằng nghề nông và gạo là lương thực chính, được ưa thích của cư dân ; đồng thời chi tiết này thể hiện một cách sâu sắc cái đáng quý, đáng trân trọng của sản phẩm do con người tự làm ra.

– Lời vua nói với mọi người về hai loại bánh. Đây là cách "đọc", cách "thưởng thức", nhận xét về văn hoá. Những cái bình thường, giản dị song lại chứa rất nhiều ý nghĩa sâu sắc. Nhận xét của vua về bánh chưng, bánh giầy cũng chính là ý nghĩa, tư tưởng, tình cảm của nhân dân về hai loại bánh này nói riêng và về phong tục làm hai loại bánh vào ngày Tết.

IV – TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đỗ Bình Trị, *Hướng dẫn học văn học dân gian Việt Nam* (dùng cho học sinh lớp 6 – 7), NXB Giáo dục, Hà Nội, 1998.

2. Đỗ Bình Trị, *Những đặc điểm thi pháp các thể loại văn học dân gian*, NXB Giáo dục, Hà Nội, 2000.

3. Lê Trí Viễn – Nguyễn Sỹ Bá, *Một số bài giảng văn cấp II*, NXB Giáo dục, Hà Nội, 1992.

4. Bùi Mạnh Nhị, *Phân tích tác phẩm văn học dân gian*, Sở Giáo dục An Giang, 1988.

5. Nhiều tác giả, *Lịch sử Việt Nam*, tập I, NXB Đại học và Trung học chuyên nghiệp, Hà Nội, 1983.

6. Nguyễn Quang Ngọc (Chủ biên), *Tiến trình lịch sử Việt Nam*, NXB Giáo dục, Hà Nội, 2000.

7. Tham khảo đoạn trích dưới đây :

"Bánh chưng, bánh giầy gói ghém những đặc sắc của nền văn minh của đất nước nông nghiệp, chúng tỏ tư tưởng, tình cảm, tài năng sáng tạo của nhân dân. Bánh tượng Trời mịn và trắng, được làm bằng cơm nếp dẻo, giã kĩ, nặn khum khum như vòm trời. Còn bánh tượng Đất ? Đất có cây cỏ, đồng ruộng, núi rừng thì màu phải xanh xanh, hình phải vuông vắn. Gạo phải là yếu tố chủ yếu của bánh vì ở trần gian không gì quý bằng lúa gạo. Trong bánh còn có thịt, nhân để lấy ý nghĩa đất nuôi dưỡng, ấp ủ mầm thú, cỏ cây. Gạo, thịt, đỗ là sản phẩm của trồng trọt, chăn nuôi. Lá gói bánh là lá dong ngoài vườn nhà.

Bánh chưng, bánh giầy chân chất, bình dị, thanh nhã. Có màu sắc. Có hương thơm. Và có phải có gì reo vui, náo nức ở từng màu sắc, hương vị ấy ? Reo vui, náo nức vì đời sống ấm no, con người tự tạo ra hạnh phúc.

Nét độc đáo của bánh chưng, bánh giầy còn là hình dáng gắn với quan niệm "trời tròn, đất vuông" của người xưa. Bánh giầy tượng hình bầu trời, bánh chưng tượng hình mặt đất. Cắt nghĩa như thế, cha ông bộc lộ cái nhìn và muốn chiếm lĩnh cái vũ trụ bao la. Hình dáng bánh chưng, bánh giầy cũng chứa đựng tấm lòng, tâm tình của con cháu tôn công lao của cha mẹ, tổ tiên như trời, như đất. Bánh chưng, bánh giầy vui lòng hiếu dưỡng, ấm tình cảm con người.

Bánh chưng, bánh giầy còn có ý nghĩa đề cao lao động, đề cao nghề nông. Lang Liêu, nhân vật chính trong truyện, hiện lên như một người anh hùng văn hoá. Bánh chưng, bánh giầy càng có ý nghĩa bao nhiêu thì càng nói lên tài năng, phẩm chất của Lang Liêu bấy nhiêu.

Bánh chưng, bánh giầy đã đi vào phong tục ngày Tết cổ truyền của dân tộc ta. Phong tục ấy mang biểu tượng về Trời, Đất, mầm thú, muôn loài, tài năng, tình cảm của nhân dân. Nhân dân ta đã xây dựng phong tục của mình từ những cái bình thường giản dị nhưng rất giàu ý nghĩa.

Qua nhiều thế hệ, hàng năm, cứ mỗi khi xuân về Tết đến, nhân dân ta, từ miền ngược đến miền xuôi, trên rừng cũng như dưới biển, lại nô nức, hồ hởi chõ lá dong, xay đỗ, giã gạo, gói bánh. Quang cảnh ấy như làm sống lại câu chuyện đặc sắc và càng làm chúng ta thêm yêu quý, tự hào trước nền văn hoá cổ truyền của dân tộc".

(Bùi Mạnh Nhị, *Phân tích tác phẩm văn học dân gian*,
Sdd, tr. 29 – 30)